

Klassikko

omakustanteena

Adam Smith, *Moraalituntejen teoria*. Suomentanut Matti Norri. Kautelaari kustannus, Helsinki 2003. 335 s.

Asianajaja Matti Norri Helsingistä on toteuttanut arvokkaan hankkeen. Hän on suomentanut Adam Smithin (1723-90) toisen pääteoksen *Theory of Moral Sentiments* (1759, käännetty 6. editiosta 1790).

Suomessa ja maailmalla Smith tunnetaan myös filosofipiireissä kansantaloustieteen isänä, joka lisäksi saattoi maailmaan kapitalistisen talousjärjestelmän teorian (tässä yhteydessä Suomessa muistetaan tietysti mainita Kokkolan kirkkoherran, Anders Chydeniuksen (1729-1803) nimi). Kuten Norri kirjan takakansitekstissä toteaa tämä käsitys ei ole historiallisesti tosi. Smith käsitti itsensä ja hänet käsitettiin moraalifilosofina (moral philosopher) sekä laajassa että kapeassa mielessä.

Laajassa mielessä moraalifilosofia tarkoitti kaikkea ihmisen ja yhteiskunnan teoreettista tarkastelua. Smithin julkaistu tuotanto liikkuukin etiikan ja juridiikan välillä, suomennetusta teoksesta luentomuistiinpanoista toimitettuun teokseen *Lectures on Jurisprudence*.

Kapeammassa mielessä moraalifilosofia tarkoitti etiikkaa. Moraalituntejen teoria tuo Smithin esiin moraalifilosofina kummassakin mielessä – sekä ihmisen ja yhteiskunnan tutkijana että etiikan teoretikkona.

Jälkimmäisenä Smith oli kuitenkin erikoislaatuinen 1900-luvun filosofian näkökulmasta. Oppi-isänsä, ystävänsä ja kiistakumppaninsa David Hume (1711-76) lailla hän ei näyttänyt noudattavan periaatetta, joka tunnetaan naturalistisena virhepäätelmänä tai ironisesti Hume giljotiinina. Tosiasiaväitteistä ei voida johtaa normilauseita. Olemisesta ei seuraa pitämistä. Smith ja Hume nimittäin halusivat sekä selittää moraalisten erojen tekemisen tosiasian että johtaa selityk-

sestä normatiivisia päätelmiä. Heidän etiikassa tai moraaliteoriassaan, ja Humen teoreettisessa filosofiassa, naturalistinen ja normatiivinen näkökulma yhdistyvät.

Smith ja Hume tarjoavatkin mahdollisuuden problematisoida Humen giljotiinista lähtevän nykyetiikan, joka on normatiivista tai metatasolla liikkuvaa. Olisiko perusteltua ajatella toisin? Helppo suhtautuminen olisi tietenkin hylätä Smith ja Hume vanhentuneina. Mielestäni hedelmällisempi lähestymistapa on kuitenkin yritys ymmärtää.

Theory of Moral Sentimentsin käännös on arvokas hanke, koska se mahdollistaa tämän yrityksen toisella kotimaisella kielellä. Lisäksi Moraalitunteiden teoriaa voidaan lukea ahistoriallisena äänenä viime aikoina veloneeseen keskusteluun moraalien alkuperästä ja sen merkityksestä etiikalle. Tätä keskustelua on käyty kiivain sanankääntein Tieteessä tapahtuu-lehden palstoilla. Kolmas ajankohtainen näkökulma on stoalaisen etiikan merkittävä vaikutus Smithin ajatteluun. Hellenistinen filosofian on viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana herättänyt maailmalla kiinnostusta ja nyt laineet lyövät jo Suomenkin rannoille. Vastikään Gaudeamus julkaisi suomenkielisen antologia stoalaisuudesta.

Theory of Moral Sentimentsin kääntäminen olisi siis kulttuuriteko, jos toteutus olisi onnistunut. Valitettavasti tällä kertaa näin ei ole. Norrin käännös on jäänyt puolitiehen, koska siinä on eräitä perustavanlaatuisia ongelmia. Huomautan sekä kielen rakenteesta että teknisen terminologian kääntämisestä.

Barokkista Suomea

Kääntäjän kommentissaan Norri ilmoittaa käännösperiaatteekseen, että ”tieteellisen tekstin kääntämiseen ei tule uhranneeksi sitä työmäärää kuin nk. kaunokirjallisiin teksteihin.” (27). Ennen periaatetta hän tarkentaa, että Smithin monimutkaisia lauseita ”on tarkoituksellisesti muutettu vain milloin ymmärrettävyyttä sitä edellyttää.” Periaatteen jälkeen Norri seuraa Smithiä ja toteaa asettaneensa ”täsmäl-

lisyden sujuvuuden edelle kankeuden uhallakin.” En voi yhtyä Norrin periaatteeseen, sillä sen seuraukset ovat valitettavat.

Smithin kuten Humenkin englanti on virkerakenteeltaan barokkista. Virkkeet ovat pitkiä ja niitä katkotaan kiilaavilla sivulauseilla ja huomautuksilla. Passiivirakenteet ja lauseenvastikkeet (partisiipit) ovat yleisiä, samoin virkkeen aloittaminen että-lauseella. Näillä keinoilla ja ahkeralla pilkkutuksella tekstiin saadaan mukavaa vaihtelua ja välillä suorastaan runollinen rytmitys. Teksti on kuin barokkilinna.

Tässä virkerakenteessa on kaksi ongelmaa. Kaikkia rakenteita (lause- tai virke-) ei ensinnäkään voi käyttää suomen kielessä. Tästä hyvänä esimerkkinä on että-lauseella aloittaminen, joka on anglismi. Toiseksi, se ei ole nykysuomen käytännön mukainen. Barokkiset virke- ja lauserakenteet sisältävät kaikki äidin kielen opettajan ”virheet”. Ne vaikeuttavat kiistatta tekstin kirjaimen ymmärtämistä. Rakenteet vaativat opettelua. Lisäksi nykyinen lehtikieli on totuttanut ihmiset täysin toisenlaiseen kieleen, jossa ei suositeta pitkiä virkkeitä, passiivia, lauseenvastikkeita ja kiilalauseita.

Norrin periaate johtaa siis siihen, että teosta ei ole käännetty nykysuomelle. Pahimmissa tapauksissa mukaan on lipsahtanut anglismejakin. Seurauksena on sekä sujuvuuden että tarkkuuden heikentyminen. Lukijan on vaikea ymmärtää käännöstä. Myös nk. tieteellisen tekstin kääntämiseen tulisi uhrata suuri määrä työtä, minkä jokainen sitä kokeillut tietää.

Koska katson, että ymmärtämisen vaikeus ei saisi olla käännösperiaatteen seurauksena, ehdotan toisenlaista periaatetta. Käännöksen tulee olla nykykielellä esitetty tulkinta vieraskielisestä alkutekstistä. Alkuteksti asettaa tietenkin rajoja esitykselle. Kääntäjä ei voi esittää tulkintaansa täysin omin sanoin. Kyseessä ei ole referaatti vaan käännös.

Tämän periaatteen seurauksena on sekä sujuvuus että tarkkuus, jos tulkinta on mahdollisimman korkeatasoinen. Sujuvuus ja tarkkuus eivät siis ole toisensa poissulkevia asioita käännöksessä.

Esittämäni periaate on tietenkin käytännössä epämääräinen ohjenuora

ja niin sen tuleekin olla. Jokainen tapaus kääntäjän on ratkaistava erikseen. Periaate kuitenkin suuntaa käännöstä kokonaisuutena oikein.

Ammattiapua terminologian kääntämiseen

Smithin terminologian kääntämisessä Norri on noudattanut kahta periaatetta. Toisen hän lausuu ääneen, mutta toista ei. Lausumaton periaate on vierasperäisten sanojen tai termien välttäminen viimeiseen asti. Norri siis näyttää seuraavan mm. J.A. Hollon ja Markus Längin fennomanista linjaa. Lausuttu periaate on, että Smithin termeille on vaikea löytää yhtä ainoaa käännöstä, joka olisi käypä jokaisessa tapauksessa (27).

Lausumattomasta periaatteesta on käyty kiihkeää keskustelua Längin Peirce-käännöksen yhteydessä ja en tällä kertaa puutu siihen. Sen sijaan lausutusta periaatteesta on tässä tapauksessa negatiivisia seurauksia, vaikka se on ylipäänsä kannatettava. Norri nimittäin kääntää termin ”reason” välillä ’järjeksi’ mutta yleensä ’harkinnaksi’. Jälkimmäistä hän suosii erityisesti Smithin käsitellessä rationalistisia etiikan systeemejä ja käännös ei tässä yhteydessä selvästikään ole kohdallinen. Smithin jatkuvasti käyttämät termit ”conception” ja ”to conceive” on käännetty niin monella eri tavalla, että se on jo harhaanjohtavaa. Myönnän, että nämä termit ovat harvinaisen hankalia kääntää sekä Smithin että Hume kohdalla. Silti liiallinen moninaisuus ei ole hyväksi, koska se vie lukijaa harhaan. Hyvä lähtökohta on kääntää ”conception” joko ’käsityskyvyksi’, ’käsitykseksi’ tai ’ideaksi’ (ehkä jopa ’käsitteeksi’ tietyissä yhteyksissä). Verbin ”to conceive” voi sitten kääntää verbillä ’käsittää’.

Skottilaisen valistuksen keskeisen termin ”principle” Norri ilmoittaa kääntävänsä sekä ’alku’, ’alkuperä’, ’vaikutin’, ’vaikuttava voima’ että ’periaate’ ja ’peruskäsite’. Neljälle ensimmäiselle on olemassa aivan hyvä suomalaisperäinen sana: ’syy’. Kahdesta viimeisestä ’periaate’ tuo esiin alkutermin toisen merkityksen tässä yhteydessä. Täten käännöstä voitaisiin huomattavasti yksinkertaistaa.

Termien käännökset paljastavat myös, että Norrin olisi kannattanut konsultoida ammatifilosofia. Esimerkiksi brittiläisen empirismin perustermistö kääntyy filosofin silmin usein oudosti. Otan esille muutamia tapauksia. ”Idea” on välillä ’kuva’, ”to represent” ’aikaansaada’ (parempi ’representoida’ tai ’edustaa’), ”vivacity” ’herkkyys’ (’elävä’) ja ”lively” ’havainnollinen’ (’elävä’). Tärkeää termiä ”appearance” Norri ei käännä usein lainkaan. ”Sense” on ’merkityssisältö’ tai ’käsite’ tapauksissa, jossa se on lähellä ’aistia’ (samassa merkityksessä kuin termissä ”moral sense”). ”Impression” on ’vaikutelma’, vaikka se kattaa myös tunteet, passiot ja ruumiilliset tuntemukset eikä vain aistimuksia. ”Passion” kääntyy ’tunne’, vaikka ’mielenliikutus’ tai ’passio’ erottaisi sen termeistä ”emotion”, ”feeling” ja ”sentiment” (ei missään tapauksessa ’intohimo’).

Humen keskeinen termi ”agreeable” Norrilta lipsahtaa ’hyväksyttäväksi’ jaksossa, jossa Smith selostaa Humen moraaliteoriaa. Hume käyttää sitä kuitenkin englantilaisena vastineena latinan sanalle ”dulce”. Kyseessä on siis ’miellyttävä’ eikä hyväksyttävä. Kyseessä on vakava sekaannus, koska Humen mukaan juuri miellyttävä ja hyödyllinen aiheuttavat hyväksymisen tunteen.

Yleensä olisi ollut parempi, jos Norri olisi seurannut enemmän tavanomaisia käytäntöjä terminologian käännöksissä. Mutta silloin, kun hän seuraa vakiintunutta käytäntöä, seuraa ongelmia. Hyvin keskeisen termin ”imagination” Norri kääntää ’mielikuvitus’. Käännöksen heikkous on kapeus. Smithille imaginaatio ei ole vain fiktiivista imaginaatiota kuten ’mielikuvitus’ antaisi ymmärtää. Se on tradition mukaisesti kyky säilyttää aistimuksia, tunteita ja tuntemuksia, jotka tai joiden kohde ei ole enää läsnä. Voin esimerkiksi ajatella imaginaation ansios- ta, että juon työpäivän jälkeen samanlaisen oluttuopin kuin eilen. Kyseessä ei ole fiktiivinen oluttuoppi vaan reaalin. Mielestäni paras ratkaisu onkin tehdä tekninen käännös ’imaginaatio’ ja selittää sen merkitys viitteissä.

Teknisen terminologian kääntämisen heikkoudesta seuraa, että käännös on parhaimmillaan silloin, kun Smith ei apparaattiaan juuri käytä. Norrin

kynä vaikuttaa muutenkin näissä kohdissa juoksevan parhaiten. Sen sijaan raskaiden teknisten tarkastelujen lukeminen on selvästi helpompaa alkutextistä.

Kirja kaipaisi kustannustyötä

Myöskään kirjan ulkoasu ei kerää kehuja. Esipuheen taitto on liian irrallinen, mutta varsinaisen tekstin liian tiivis. Viittamisen kannalta keskeinen kappalenumerointi juoksee kappaleen alussa eikä marginaalissa, mikä hankaloittaa sen seuraamista.

Sanalla sanoen kirjan ulkoasu on halpa. Tässä tapauksessa tulee kuitenkin muistaa, että kyseessä on omakustanne, mikä antaa paljon anteeksi. Enemmän voidaan moittia suuria kustantajia, jotka eivät ole valmiita ottamaan filosofian klassikkoja ohjelmaansa. Toisaalta jokin pienkustantamoista näin olisi voinut tehdä, jolloin ulkoasu olisi varmasti ollut kohdallaan.

Kokoavasti voidaan siis todeta, että Norrin käännös olisi kaivannut kustantajan ohjausta. Tällöin raakakäännöstä olisi luetettu myös asiantuntijoilla. Käännöksestä olisi tullut parempi ulkoasun ohella. Se olisi saanut käsitteilyn, jonka filosofian klassikko ansaitsee.

Tunnetermistö oivaltavaa

Lopuksi täytyy huomauttaa, että ei Norrin käännös aivan kelvoton ole puolittaisesta toteuksesta huolimatta. Hän on onnistunut varsin hyvin vaikean tunnetermistön kääntämisessä passiota lukuunottamatta. Otsikon käännös on ensinnäkin oivaltava. Se erottaa teoksen moral sense –koulukunnasta ja problematisoi Smithin suhdetta koulukuntaan. Ylipäänsä huippuvaikean termin ”sentiment” kääntäminen ’tunnoksi’, ’tuntemukseksi’ ja ’tunteeksi’ on onnistunut. Erityisesti ’tunto’ on oivaltava, koska se sisältää alkutermin merkityshaitaria mielipiteestä tunteeseen. Norri on tarkkana myös vaikean art-termin kohdalla. Hän ei sorru kääntämään sitä ’taide’ vaan ’taito ja taide’.

Näiden oivallusten ja ennen kaikkea teoksen merkittävyyden vuok-

si käännöstä voi suositella. (Sitä voi tilata suoraa kääntäjältä osoitteesta matti.vuori@hotmail.com tai faksinumerosta 09 669495.)

Jani Hakkarainen

Myyttinen pahuus

Tapio Tamminen, *Pahan viehätys –Natsismin ja terrorin lähteillä*. Otava, 2004. 272 s.

Tapio Tammisen Pahan viehätys lähtee liikkeelle räväkästi pienillä anekdooteilla natsismin inspiroimasta terrorista ympäri maailmaa. Sen jälkeen siirrytään seesteisempää kerrontaan ja sukellataan natsismin ideologian mystisiin pohjavesiin. Samalla sivutaan muitakin pahuuden, väkivallan ja terrorin teemoja. Missään vaiheessa Pahan viehätys ei menetä elävää otettaan käsittelemiänsä asioihin ja lähes joka sivulta tulee esille kirjoittajan syvälinen asiantuntemus.

Pahan viehätys on käsitteletyvaltaan erittäin omaleimainen teos. Natsismissa on kirjoitettu paljon ja lähestymistapoja on lukuisia; historiallisia, sosiologisia, filosofisia, psykologisia, poliittisia. Tammisen antropologinen ja uskontotieteellinen analyysi erottuu valtameren keskeltä kuin trooppinen saari, vaikka natsismin uskonnollisesta ja mytologisesta luonteesta on kirjoitettu aikaisemminkin. Tamminen ei esitä natsismissa minkäänlaista poliittis-historiallista katselmusta tai tee analyysiä ideologian kannattajista, vaan tekee tutkimusmatkan vähemmän tunnetuille ja tutkituille alueille. Tuloksena on ehdottoman originelli ja näkökulmaltaan erikoinen tutkimus natsismin taustoista.

Arjalaiset maailmalla

Tammisen teos johdattaa natsismin parissa lukijansa muun muassa Intiaan,